

MOZGÓKÉP és

8

MÉDIAISMERET

Hartai László
Muhi Klára

Hartai László – Muhi Klára

MOZGÓKÉP- és MÉDIAISMERET

8

Mozaik Kiadó – Szeged, 2011

ELŐSZÓ

Amikor – több mint húsz éve – a törökbálinti kísérleti iskolában elkezdtünk filmről, televízióról, médiáról beszélgetni hetedikes, nyolcadikos gyerekekkel, még nem volt a tantárgynak neve. Tanterve, tananyaga sem volt, tankönyvről nem is beszélve.

Akkoriban az általános iskolákban még nem volt film- vagy médiaóra, pedig a mozinak, rádiónak, újságnak és persze a televíziónak már akkor is alapvető szerepe volt abban, ahogy a világot láttuk, megismertük, ahogy a dolgokról gondolkoztunk.

A törökbálinti gyerekeket borzasztóan érdekelte az új tantárgy. Valahogy olyan „életszaga” volt. Annyira ismerősnek tűnt mindaz, amiről szó volt, hogy eleinte nem is értették, mi is volna ebben a tananyag? Miből írnak dolgozatot? És mit osztályozunk majd az év végén? Csakhogy ez nem tartott sokáig. Hamar kiderült, hogy a filmes, mozgóképes szövegek nem is olyan könnyen érthetőek, mint ahogy a képernyő előtt ücsörögve vagy a moziban azt vélné az ember. S ha már azt is érteni szeretnénk, hogy mi, mikor és miért kerül a képernyőre; miből lesz hír és miből nem; ha kíváncsiak vagyunk arra, vajon honnan lehetne megtudni, mikor mondanak igazat a médiában és mikor tévesztik meg a hallgatóságot – vagyis melyek a média működésének fontosabb törvényszerűségei –; nos akkor kiderül, hogy jócskán van mit megtanulnunk.

Az iskola nagyon kevés időt biztosít a diákok számára a médiával kapcsolatos ismeretek, képességek fejlesztésére. Ezért különösen fontos, hogy azt a keveset maximálisan hasznosítsuk – részben ennek a könyvnek a segítségével. A könyv 15 fejezetből áll, egy-egy fejezet nagyjából egy dupla tanóra alatt dolgozható fel.

Ez a tankönyv arra való, hogy használják. Nemcsak lehet, de kell is a könyvbe írni. Belerajzolni, kitölteni, aláhúzni. Forgatni, visszalapozni, rácsodálkozni a képekre, és azért persze olvasni is. Nemcsak a főszöveget, nemcsak a vastagabban szedett fő-fő tudnivalókat, de az alányomott elemzéseket, olvasmányokat is. Mert – természetesen – azokból érthető meg leginkább a lényeg. És a feladatokból, melyekkel nem azért érdemes foglalkozni, mert kötelező, hanem mert izgalmasak.

A tankönyv használatát, a könnyebb tájékozódást színek alkalmazása segíti:

Sárga alapon a különösen fontos fogalmak meghatározása olvasható.

Zöld alapszínen található az elemzések, forrásszemelvények.

Az olvasmányokat világoszöld csík jelöli.

Azok a hajdani törökbálinti gyerekek nagyon szerettek volna egy ilyen könyvet, amely röviden és – amennyire lehet – egyszerűen, sok példával, elemzéssel, esettanulmánnyal, kérdéssel és feladattal segít abban, hogy jobban értsük a mozgóképi szövegeket és a média hallatlanul izgalmas, ellentmondásos és a gondolkodásunkat, világlátásunkat, választásainkat, időtöltésünket annyira befolyásoló-meghatározó világát. Most már van ilyen tankönyv, és még csak nem is túl hosszú. Már csak forgatni kell. Jó munkát, jó kalandozást a film és a média világában!

A szerzők

MÉDIAKÖRNYEZET

FELADAT

- 1. Nevezzétek meg a képeken látható összes kommunikációs eszközt (pl. mobiltelefon, stb.)!
- 2. Nevezzétek meg olyan további kommunikációs eszközöket, amelyek ott lehetnek a képek ábrázolta helyszíneken, noha nem látjuk azokat! Néhány ilyen eszközt rajzoljatok is a képekre, természetesen a megfelelő helyre, ahol a valóságban is lehetnének!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Az iskolabuszban a televízió képernyőjére meredő gyerekek, a vonaton zenét hallgató, a számítógépet figyelő emberek nem tesznek semmi különlegeset. Élik mindennapos életüket, ahogyan a legtöbben közülünk. Eszünk, alszunk, dolgozunk, televíziózunk, internetezünk, újságot olvasunk, zenét hallgatunk. Tekintetünk naponta órákon át pásztázza a különféle képernyőket, plakátokat, nyomtatott vagy éppen a bennünket hangokkal megszólító felületeket. Azokat, amelyek megszámlálhatatlan mennyiségben és változatos formákban jelenítik meg a média által közvetített szövegeket. Azokat a felületeket, amelyeken azt figyeljük, hogy mások mit tartanak fontosnak, érdekesnek a világból, és miképpen fogalmazzák meg azt számunkra.

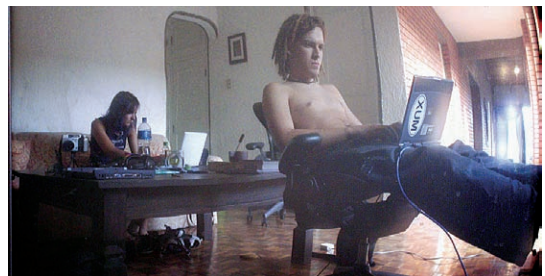
MÉDIA, MÉDIUM

A **média** fogalma a **latin medium** (eszköz) kifejezésből származik, de **közeget, valamint a transzcendens és a valóságos világ közötti közvetítőt is jelent**. Minden olyan közeg médium, amelyben a másoknak szánt közlés megfogalmazódik és terjed.

A média szűkebb értelemben a tömegkommunikációs eszközök – pl. a sajtó, a rádió, a televízió, az internet – összefoglaló elnevezése.

MÉDIASZÖVEG

A **médiaszöveg a tömegkommunikáció folyamatába bekerülő valamennyi produktum összefoglaló megnevezése**. Médiaszöveg az egy-két mondatos időjárás-jelentés, a néhány másodperces reklámfilm, de a többhasábos oknyomozó riport és a százzrzeses szappanopera is. Vagyis médiaszövegnek tekintünk minden, a médiában megjelenő közleményt. Médiaszövegeket közvetít az újság, a film, a számítógép, a fax, az e-mail, a CD- és a DVD-lejátszó, a televízió, illetve a rádió is.

Médiaszöveg lehet bármilyen médiaeszköz felületén megjelenő szöveg, melyet valamely médiainstítmény kibocsát. A közvetített szövegek sokasága és sokfélesége alapján úgy tűnik, hogy az ipari társadalomban élő ember környezetét áthatja a média.

Magyarországon mintegy hatvan, az USA-ban több mint 600 olyan tévécsatorna működött 2005 elején, amely napi 18 óránál több műsort sugárzott. Egy 2005-ben készült felmérés szerint honfitársaink a szabadidejük háromnegyed részét tévézésre fordítják. Az otthoni interneteléréssel rendelkezők már ma is több időt töltenek a hálón, mint amennyit a tévéképernyő előtt. Hetente átlagosan hat órát hallgatunk CD-t. Hazánkban jelenleg 34-féle újság jelenik meg naponta. A Németországban megjelenő 780 magazin 125 milliós példányszámban kerül az olvasók elé. A hálózaton elérhető szerepjátékok rajongói karaktereket fejlesztenek ki, városokat építenek, szörnyekkel küzdenek meg, miközben egymással versenyeznek. A médiát használva könnyebben tudunk meg valamit egy japán gyorsvasúti balesetről, mint arról, hogy a szomszédban mi történik. A szerelmes levelet e-mailben írjuk, a pizzát és a repülőjegyet interneten rendeljük, és átlagosan két SMS-t küldünk naponta.

Kultúránkat a médiával való átitatottság jellemzi.

FELADAT

Minden összekapcsolható a médiával? Tegyetek próbát!

- Valaki mondjon egy olyan tevékenységet, amely független a médiától! (Pl.: Béla bácsi tegnap korán reggel felkelt, hogy szántani menjen a földre a traktorral.)
- Egészítsétek ki a példát oly módon, hogy azt bizonyítsa: az adott tevékenységhez hozzárendelhető valamely médiahasználat! (Pl.: Mielőtt Béla bácsi szántani indult volna, meghallgatta a körzeti időjárás-jelentést.)
- Folytassátok a sort! (Pl.: Béla bácsit munka közben mobilon felhívta a felesége.)

A MOZGÓKÉP TERMÉSZETE, HATÁSKELTŐ ESZKÖZEI

FELADAT

 Rendeljétek a különböző művészeti ágakhoz, kifejezési formákhoz azokat az anyagokat, amelyekből felépülnek, illetve azokat a hatáskeltő eszközöket, amelyekkel alkotóik témájukat megfogalmazzák!

Anyagok: vonal, szín, emberi hang, test, szó, csend, fény, kő, mozgás, zörej stb.

Hatáskeltő, kifejezőeszközök: rím, ritmus, szinesztézia, ütem, térhatás, trükk, arány, mérték, fény-árnyék hatás, közelkép, szünet, zenei aláfestés, dinamika, kiemelés, alliteráció stb.

regény: .....

festmény: .....

szobor: .....

zenemű: .....

színház: .....

épület: .....

tánc: .....

film: .....

fénykép: .....

 Folytassátok a lehetséges anyagok és kifejezőeszközök sorát!

FÉNNYEL ÍRNI – A MOZGÓKÉP MINT ÚJ KIFEJEZŐESZKÖZ

„A film végső soron nem más, mint mozgó fénykép... Ennek a művészetnek az anyaga a fény és az árnyék, mint ahogyan a festőművészet anyaga a szín, a zeneművészeté a hang” – írja Balázs Béla, az egyik első filmtéoretikus (a film elméletével foglalkozó tudós, szépirodalmi) *A látható ember* c. művében, 1924-ben.

Az irodalom, a festészet, a szobrászat, az építészet vagy a dráma- és táncművészet hosszú évszázadai után a 19. században új ábrázolóeszköz születik: **a fotográfikusan (fényírással) előállított mozgóképek, melyek a kultúrtörténet akkori legfiatalabb kifejezőeszközei.** Anyaga, működési elve alapvetően különbözik a hagyományos művészeti formákétól. Hatáskeltő és -ábrázoló eszközei részint újak, részint a hagyományos művészeti ágakból átörökölték.

FELADAT

- 🎓 Vitassátok meg, vajon igazak-e Balázs Béla sorai a színes és hangosfilm korában!
- 🎓 Írjátok le, milyen új képfajták születtek azóta!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Balázs Béla (1884–1949)

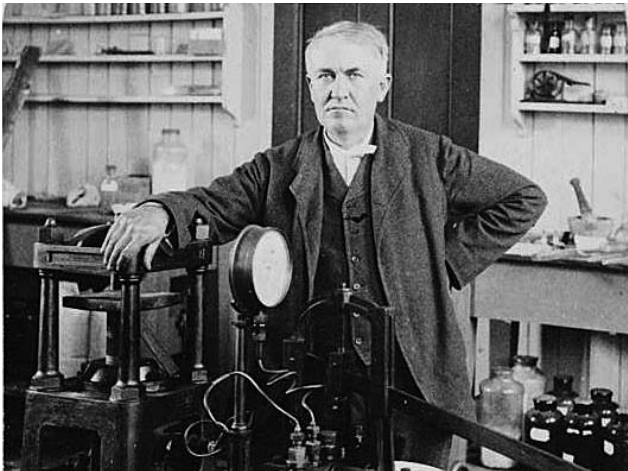

FOTOGRAFIKUS KÉP, MOZGÁSKÉP

A **fotografikusan rögzített kép** a rajzolt vagy festett képpel összehasonlítva azért új és más, mert emberi közreműködés nélkül, **technikai eljárással keletkezik: a fény a fényérzékeny anyagon** – fizikai és kémiai folyamatok kölcsönhatásában – **maga idézi elő a látványt.**

A fotografikus leképezés rendszerét a 19. században kísérletezik ki. Az első fotográfiát Nicéphore Niépce készítette 1829-ben, Franciaországban.

A fotográfia azonban állókép. Mozgófilm csak a század végére lesz belőle, többek között August és Louis Lumière, valamint Thomas Alva Edison kísérletei nyomán.

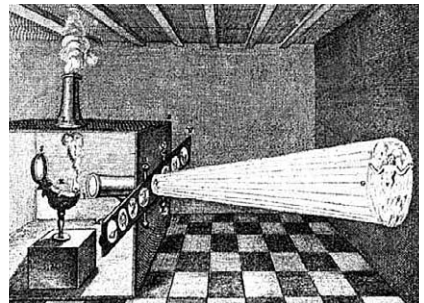

Edison 1879-ben

A Lumière testvérek 1895-ben

A „mozgó fotográfia” (film) feltalálói valójában egyesítik a fotografikus képrögzítés és a mozgóképvetítés (képmozgató) addig önállóan működő mechanizmusait. Mozgóké-előállító masinák ugyanis már a fényképezés feltalálása előtt is léteztek. A 19. századi népszórakoztatásban elterjedt furcsa nevű ősvetítők (pl. a praxinoszkóp vagy a zootrop) az emberi látás sajátosságát (a szem tehetetlenségét) használják ki. Ugyanazt a jelenséget, amit a filmvetítők: hogy megfelelő sebességgel pergetve szemünk előtt bizonyos mozgássor képeit, egybefüggő mozgásképet látunk, mert az emberi szem másodpercenként 6-8 vetített fáziskép fölött már nem tudja megkülönböztetni az egyes mozgásfázisokat egymástól.

A praxinoszkóp

FELADAT

🕒 Gyűjtsetek adatokat a három említett ősfilmes, a Lumière-ék és Edison munkásságáról, működésük jelentőségéről, sorsukról, filmjeikről!

A MONTÁZS ALAPJAI

FELADAT

 Elemezzétek valamelyik televíziós reklámot vagy egy szappanopera epizódjának egyetlen jelenetét a vágások szempontjából! Figyeljétek meg alaposan és saját szavaitokkal fogalmazzatok is meg, hogy melyik vágás mire való!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

MONTÁZS, MONTÍROZÁS ÉS FOLYAMATOS CSELEKMÉNY

A filmek (és televíziós műsorok) képsorait a felvételt követően összeillesztik, összevágják – idegen (francia eredetű) kifejezéssel: montírozzák. (Hogy miféle montázsszerkezet jellemzi majd a kész filmet, azt az alkotóknak természetesen már a felvétel során tudniuk kell.)

Elsősorban **a montázs felel azért, hogy a hosszabb-rövidebb beállításokból álló film-folyam cselekménye érthető, folyamatos és jó ritmusú legyen.**

A cselekmény szerint pl. hősünk Budapestről New Yorkba tart. Van egy felvételünk arról, amint Pesten csomagol; több másik, amint repülőre száll és utazik; s végül, ahogyan a New York-i reptéren taxit fog, és beutózik a városba. Mindez elmesélhető öt-tíz másodpercben, de másfél órában is, alig néhány és rengeteg beállítás felhasználásával egyaránt. Ennek a cselekvéssornak a néző számára jól követhető folyamatosága, sőt a ritmusa is a montírozás során születik majd meg.

VÁGÁS, MONTÁZS

A vágás során a leforgatott filmet egyszakember, többnyire a rendező közreműködésével a vágó, az arra alkalmas eszközön (vágóasztal, digitális vágószoftver) összeállítja, idegen kifejezéssel: montírozza. A vágás és a montázs rokon fogalmak. De míg a vágás inkább a folyamat technikai jellegére vonatkozik, a montázs a filmképek összeállításának nyomán születő esztétikai hatásokra utal.

A montírozás következtében azt tapasztaljuk, hogy a film cselekménye lényegre törőbb, olykor a valóságos események ritmusánál pergőbb, gyorsabb lesz. A montázs tehát sokszor sűrit. A szereplők egy-egy vágással gyakran új térbe – pl. Pestről New Yorkba – s másik időpillanatba – percekkel, órákkal, akár évekkel későbbi vagy korábbi időbe – kerülnek. S mindezt – ha a beállítások jól vannak kiválogatva és „összeszerelve” – nagyon is természetesnek fogjuk érezni.

FLASHBACK, FLASH FORWARD ÉS PÁRHUZAMOS MONTÁZS

A filmek képsorai általában az időben előre haladva (lineárisan) közvetítik a cselekményt. (A szereplő először csomagol, majd repülőre száll, végül landol New Yorkban.) Ám a felvételek átszerkesztésével az események sorrendje akár meg is fordítható. (Pl. ha csak a New York-i taxi-ban idézi fel az elbeszélő, mi is történt hősünkkel mostanáig.)

A montázs segítségével tehát a film a cselekmény idejéhez képest a múltban vagy a jövőben történő eseményeket is képes ábrázolni. (A visszapillantást a mozgóképi szövegeket leíró szaknyelvben flashbacknek, az előrepillantást flash forward-nak [fles fovörd] nevezzük.)

Könnyen felismerhetjük egy filmben a **párhuzamos montázst** is. Ilyenkor **az egymást követő beállítások egyidejű cselekményt** mesélnek el.

Hősünk pl. nem egyedül utazik, s szerelmesével a reptéren fog találkozni. Összementírozhatunk ebből egy olyan képsort is, amelyben váltakozva látjuk egyiküket, majd másikukat: csomagolnak, öltözködnek, buszra szállnak – mindezt más-más térben, de egyszerre, egy időben.

MONTÁZS ÉS JELENTÉS

Sokszor érzékeljük azt is, hogy az egymás mellé kerülő beállítások sajátos kölcsönhatásba kerülnek. Váratlan feszültséget keltenek, fontos vagy érdekes gondolatokat, ötleteket indítanak el bennünk, értelmezik az eseményeket.

A szereplőnkéről pl. tudjuk, hogy életében először repül. Néhány jellemző beállítással – a stewardessről, a jegyről, a csomagtartóról stb. – leültetjük a helyére. Ám a képsort megszakítjuk egy-egy beállítással: a komoly arccal diskuráló pilótákról, a repülő szárnya körül buzgólkodó szerelőkről. A nézőben pedig való-

színi felmerül: ez a repülés balul fog kiütni. A montázzsal természetesen könnyen létrehozhatjuk a félelem képsorát is néhány jellemző motívum összeszerkesztésével. Pl. a szereplő gyöngyöző homlokáról, megránduló szájszegletéről, bizonytalan kézmozdulatáról készült beállításokból.

A montázs tehát egy filmben (vagy televíziós műsorban)

- **megteremti a cselekmény folyamatosságát,**
- **teret és időt váltogat, létrehozva ezzel a film (vagy műsor) jellemző terét és idejét,**
- **sajátos jelentést hoz létre.**

MONTÁZSELV – MONTÁZSHATÁS

A montázseltet és a montázshatást nem a mozgókép fedezte fel. Összefüggő történéssort ábrázoló falfestményeken, domborműveken már az ókori művészek is használták. Számos ismert képzőművészeti alkotáson megfigyelhető a képváltások nyomán megszülető tér- és időfolyam és egybefüggő cselekmény (például Giotto Assisi Szent Ferenc életét bemutató freskósorozatán).

A montázseltet jól ismeri a nyelvben (szövegben) kódolt képekkel, fogalmakkal dolgozó irodalom vagy dalszöveg is (például Bródy János Talált tárgyak c. alkotása).

Mindez azért van így, mert a filmkészítő, a képzőművész vagy az író a montázsban a tudatműködés, az emberi gondolkodás bonyolult folyamatát modellálja. Az észlelés által rögzített képrészletekkel folytatott kombinatorika megszakítatlan láncolatát. Melynek nyomán a tudat újra és újra összeállítja a maga számára a tapasztalati világ képét, tér- és időviszonyait, értelmezi az események összefüggéseit.

FELADAT

 Rajzoljatok rövid képes forgatókönyvet (story boardot [sztori bord]) a példaként említett, Pestről New Yorkba tartó filmszereplő útjáról! (A képkockák egy-egy beállítást jelentenek.) (Ha nem tudtok jól rajzolni, írjátok a képkockákba a beállítás tartalmát!) Az első 4 képkockában flashbackkel (visszapillantással) meséljétek el a cselekménysort; a második 4 képkockában „építsétek fel” a montázs segítségével a szereplő félelmét!

TARTALOM

ELŐSZÓ	5	ELBESZÉLÉS A FILMBEN	60
MÉDIAKÖRNYEZET	7	Az elbeszélő és közönsége	60
A MÉDIA FUNKCIÓI		Történet és elbeszélő technikák	61
ÉS A NYILVÁNOSSÁG FOGALMA	15	Cselekmény, történet, elbeszélés	62
Szóbeliség és írásbeliség	17	Jelenet és beállítás – a filmszerkezet	
A nyilvános és a magán –		kisebb egységei	63
az információk típusai	18	Expozíció, bonyodalom, tetőpont,	
A nyilvánosság	19	lezárás	63
A NYILVÁNOSSÁG ÉS A MÉDIA		A MONTÁZS ALAPJAI	73
KAPCSOLATA	21	Montázs, montírozás és folyamatos	
Nyilvánosság a nyomtatás korában	21	cselekmény	73
Az új nyilvánosság, a tömeg-		Flashback, flash forward	
kommunikáció nyilvánossága	25	és párhuzamos montázs	74
A MÉDIA NYELVE	28	Montázs és jelentés	74
Nyelv és kép	28	Montázs selv – montázshatás	75
Médianyelv, megértés	34	A MOZGÓKÉPEK RENDSZEREZÉSE	85
Sok nyelv, sok nyelvjárás	36	A művek rendszerezése	86
A MOZGÓKÉP TERMÉSZETE,		Dokumentumfilmek és filmfikciók	87
HATÁSKELTŐ ESZKÖZEI	38	Dokumentumfilm és valóság	89
Fénnyel írni – a mozgókép mint új		Játékfilm és valóság	91
kifejezőeszköz	39	Műfaji filmek – szerzői filmek	93
Fotografikus kép, mozgásképp	40	A műfajfilm kiszolgál –	
Reprodukálás és ábrázolás –		a szerzői felzaklat	95
a mozgókép kettős természete	41	A MÉDIA TÁRSADALMI SZEREPE	
A mozgókép hatáskeltő eszközei	42	ÉS MŰKÖDÉSMÓDJA	98
Az ismétlés	43	Szövegkörnyezet és információ	99
A közelkép	44	Ki mesél? – a médiaszöveg	
Hossz, tempó	45	az intézményé	100
A MOZGÓKÉP KULTÚRTÖRTÉNETE	46	„Minthatörténetek” (medianarratívák)	101
A fotográfia	47	Tematizálás, napirend	106
Új kezdet – a fotográfia jelentősége	49	Közszolgálat és/vagy a haszon elve	109
Sorozatképek és képsorozatok –		Sorozatszerűség (szerializáció)	114
a fotótól a filmig	50	A sztereotípiák	116
A film mint találmány	51	Egyirányú kommunikáció	120
Az animáció	52	A médiaipari selejt	122
A film mint a 20. század első felének		A tudatos megtévesztés, a manipuláció ...	124
legfontosabb tömegmédiája	53	Összefoglalás	126
A televízió	56	SZAKSZÓJEGYZÉK	127
Valóságon innen és túl – digitális kép		IDEGEN SZAVAK KIEJTÉSE	130
és kultúra	57	FÜGGELÉK	132